

Az én nevelőim

Jó példák éltek én előttem, mondom az ötvenhárom éves érettségi találkozón a volt IV. A-s osztályomnak 2022. szeptember 17-én, 10 órakor, Lajtos Erzsikéék-nél, miután megköszöntem a kedves invitálásukat: „Szeretettel várjuk, mint kedvenc TANÁRUNKAT!” Köszönöm, ezt ki kellett érdemelni. Olyan ez, mint egy díj. De volt kiktől tanulnom. Nekem nagyon jó tanáraim, nevelőim voltak végig az életemben.

Ezen a napon 12-től kezdődött a második osztálytalálkozó, az ötvenéves, a hajdani IV. A-sokkal, ahol egyben osztályfőnök és magyar-történelem szakos tanár voltam.

Képzeldétek, még az idők hajnalán, a betűvetést a dúlőutak menti szórt tanya-világú Pusztaszenttornyan, a Soós-földi állami általános körzeti fiókiskolában kezdtem. Egy tanterembe jártunk elsőtől negyedikig, a pohos Benczúr János néptanító úr keze alatt, aki 1949 szeptemberében, hétéves koromban, kegyetlen módon hat fenekest adott nekem mogyorófavesszővel vagy nád-pálcával, arra már nem emlékszem pontosan, csak arra, hogy nagyon fáj, igazságtalanul. Akkoriban, nem úgy, mint ma, a tanítónak, tanárnak akkor is igaza volt, ha nem volt igaza. Úgy történt, hogy a keresztanyámtól, Ravasz Mihályné Kondacs Juliannától a születésnapomra, szeptember 11-ére kaptam egy szép fa tolltartót, amilyenre már nagyon régóta vágytam. Nagyon szép virágok, tulipánok voltak rá rajzolva és kifestve. Az előttem levő padban, pont előttem, Szalkai Ida ült. A lányok közül csak az ő nevére emlékszem már, senki máséra nem. Fel kellett állni vigyázzba, mielőtt haza mennénk, és elköszönni. Ida hátra nyúlt, és elvette a tolltartóm fedelét. Kértem tőle, hogy adja vissza, de nem adta. A beszélgetésre felfigyelt a tanító úr. Mi van ott? Erre Ida sírva fakadt. Miért sírsz? Azt mondta, Rideg meghúzta a hajam. Pedig nem, de mindegy. A tanító úr kipanacsolt a gyerekek elé, és már emelte is le az asztalról a mogyorófavesszőt (vagy nád-pálcát). A tanító úr, a tekintetes asszony és Szalkaiék jó barátok voltak,

RIDEG ISTVÁN (1942) Karcagon a Gábor Áron Gimnázium magyar-történelem szakos tanára volt. Legutóbbi műve egy háromkötetes monográfia: *Körmendi Lajos világa* (Karcag, 2013, 2014, 2015, Barbaricum Könyvműhely).

összejártak esténként. – Bántottad? – Nem. – Na, fogd meg csak a cipőd orrát! (Durr!) – Bántottad? – Nem. (Durr!) – Bántottad? – Nem. (Durr!) – Bántottad? – kérdezte negyedjére is. Gondoltam, az agyamba villant, ez engem agyonver, ha nem hazudok. – Igen – mondtam. – Na, fogd meg újra a cipőd orrát! Ezt azért kapod, mert hazudtál! (Durr!) És aztán ötödik fenekest azért kaptam, hogy el ne felejtsem. (Durr!) És látjátok, nem is felejtettem, még most is tudom. – Várj még! Nesze! – mondta, amikor fölegyenesedtem. – Ne menj még! A hatodikát útravalóul kapod! (Durr!) Nem ordítottam. A szertartás alatt végig folyt – a tehetetlen könnyem. Mi három kilométerre laktunk az iskolától. Képzelhettek, alig tudtam vánszorogni. Véres volt a fenekem. A többiek már rég hazaértek. Anyám kérdezte Kulcsár Pistától, hát a barátod. Így tudták meg azután otthon a rossz hírt. Anyám elém jött biciklin. – Ül fel, majd hazatollak! De nem tudtam felülni, tiszta vér volt a fenekem, így visszautasítottam a felkínált lehetőséget, az ugyancsak sorsüldözött szegény jó anyám segítségét. Egyszer ez év nyarán, amikor nagyapámmal kocsin mentünk ki, arra felé, az anyám két hold földjére, kukoricát fattyazni, a tanító úr kinn állt az iskola előtt, a kútnál. Nagyapám megállította a lovakat: hó... Köszönt. Majd megjegyezte: – Azért, tanító úr, anynyira nem kellett volna megverni ezt a gyereket! (Nekem ez nagyon jólesett. Elégtétel volt.) Mindig példás magatartású voltam az általánosban és a középiskolában is, csak másodikos koromban, az 1949–50-es tanévben nem: sem fél-évkor, sem év végén, csak jó! Azt hitte a nádpálcás tanító úr, hogy ő nagyon igazságos volt. Jó, hogy megmondotta neki a nagyapám, amit kellett, mert utána harmadiktól már visszaállt a rend, példás lettem nála is, újból. Az általa kitöltött angyalos táblájú értesítőkönyvem tanúsága szerint is. Az általános tanulmányi eredményem az alsóban mindig jeles, a későbbi felsőben mindig kitűnő volt. A gimnázium első két osztályában jeles lettem, a harmadikban jó és a negyedikben fél-évkor jó, év végén jeles. De azért Benczúr János tanító úrtól is tanultam valamit. Állt a Nagy-Magyarország térkép előtt, és magyarázta az 1848–49-es forradalom és szabadságharc katonai eseményeit. Végül rámutatott Világosra, és azt mondta, itt egy nagy magyar ember volt a fővezér, Görgey Artúr, aki, amikor látta, hogy a túlerővel szemben a magyar sereg tehetetlen, itt letette a fegyvert. Sok magyar ember vére ontását akadályozta meg ezzel. Szerinte tehát nem volt áruló, mint ahogy Vörösmarty Mihály írta az *Átok* című versében 1849. október 9-én, Gebén: „Görgeinek híják a silány gazembert”, „Harc nélkül, alku nélkül így elesni!”

Az ötödik osztályt már az új, központi iskolában folytattam, ami körülbelül fél úttal volt közelebb hozzánk. Ott, nyolcadikban özv. Szalay Lajosné lett az osztályfőnököm és magyartanárom. A drága jó Nelli néni! Aki Orosházáról járt ki vonattal Pusztaszenttornyára nap mint nap. Ő szerettette meg velem Jókait. Örök életre. Mondják, hogy Jókai tette olvasóvá a magyar nemzetet, népet. Anynyira szépen írt, hogy érdemes volt érte megtanulni olvasni. Hozta *A kőszívű ember fiait*, és folytatásokban olvasta fel nekünk, amíg a vonata nem ment. Mi meg, mindannyian ott maradtunk, és hallgattuk. Otthon a szülők már kérdezték

itt-ott, tán megint büntetést kaptatok, hogy később jöttök haza? Nelli néninek gyönyörű hangja volt, egy időben rádióbemondó is volt. Egyébként zsidó nő volt, akinek a férje bankigazgató, de odamaradt a Donnál. Ő pedig osztályidegen lett, a családját viszont el kellett tartania, volt egy lánya és két fia meg még két rokona, akikről ő gondoskodott. Mint osztályidegent kilökték tanyára, a mi legnagyobb szerencsénk. Nagyon művelt nő volt, nyelveket tudott, Budapesten, Bécsben, Párizsban, Oxfordban járt iskolába. Ő mindent megpróbált velünk. Kórust akart szervezni, táncot tanítani, végül Gárdonyi Géza *A bor* című színművét osztotta ki ránk. Én voltam a Baracs Imre. Óriási sikert volt, amikor előadtuk a körhelyiségben 1956 tavaszán. Hiszen a tanyavilágban ez nagyon nagy eseménynek számított, akkor még nem volt ott se újság, se rádió, se tévé. Tömve volt nézőkkel a kör. Ez az én drága jó tanár nénim, amikor közlekedett a továbbtanulásra való jelentkezés ideje, eljött velem hozzánk ki, a vasút mentén, iskola után a tanyánkba, nagyapámhoz, hogy meggyőzze: ennek a gyerekek esze van, kedve van, hadd tanulhasson már tovább, engedjék el a felsőbb iskolába. Nagyapámnak volt öt hold földje, a téeszvilágnak majd vége lesz, gondolta, azt szerette volna, ha én leszek majd benne a gazda. Elment a jelentkezésem, majd jön aztán a tanév vége után nem sokkal egy levél, amit nekem adott a postás, hogy akkor és ott a vadonatúj orosházi gimnáziumban lesz a beiratkozás, oda kell vinni a bizonyítványt. Hát, mit mondjak, én bizony úgy szöktem el a gimnáziumba, mert tanulni akartam! A szomszédék éppen mentek a piacra, felkérdezkedtem a kocsijukra, és bevittek a városba. Ott, a szép új, nagy, tiszta iskolában, 1956. június 25-én az az ember írt be, Garai Lajos, aki Orosházán majd a következő felkarolóm lett. Később megtudtam, ez az iskola a népi író Darvas Józsefnek (akkor már miniszter) köszönheti a létét. Közelgett a szeptember. Vártam az értesítést. Jött is, hozta a postás a levelet. Én fogtam el azt is, de most már színt kellett vallani. Nagyapám, Rideg Sándor, kemény ember volt. Képzelték, az első világháborúban huszárként szolgált a fronton 42 hónapig. Három és fél évig, még elképzelni is szörnyű! Ott, ahol lőnek is, ahol meg lehet halni! De nem halt meg. Hazajött. Nagyváradon az állomáson, a padon talált egy Jókai-könyvet, *A névtelen várt*. Azzal jött haza. Az lett a háborús hadizsákmánya, szerzeménye, meg a lábfájás. Ugyanis lábfagyással került be Segesvárra a kórházba. Gyerekkoromban, emlékszem, még aratáskor is fokhagymás meleg vízzel mosta a lábát. Úgy gyógyította. Na, szóval, a nagyapám nem vert meg, nem bántott. Azt mondta, rendben van, te akartad, hogy tanulj, de itt nem lesz ám kollégium. Mindennap be fogsz járni a vonattal, és ha hazajössz, előbb le-törjük a kukoricát, előbb megfosztjuk a kukoricát, és majd utána, a petróleumlámpánál majd tanulsz! Úgy is lett, az első, második évben jeles lettem. A gimiben Bocskai-sapkánk volt. Kötelező volt hordani, de mi nem cipőt takarítottunk vele, mint más iskolákban a másféle, a ködvágó sapkákkal. Bocskai rangot adott. Hiszen ő volt az egyetlen győztes szabadságharcunk nagy fejedelme, a hajdúvárosok teremtője! Hát még az, hogy a jeles és kitűnő tanulóknak aranyzsinórt varrattak körben, a sapka tetejére-peremére, az iskolában. Így már messziről

kitűnt, kivel találkoznak éppen az arra járókelő emberek. És úgy is kellett ám viselkedni, hogy szégyent ne hozzunk a fejünkre, a szüleinkre, az iskolánkra! Egyébként reggelente nem egyedül szállingóztunk be a gimibe, hanem sorba kellett állni az állomás előtt, és szépen kettesével indultunk a legrövidebb úton a Táncsics Mihály Gimnáziumba. Nem csavaroghatott el senki emberfia! Amikor beértünk, sem mehettünk fel az osztályterembe, hogy ott rendetlenkedjünk, hanem lenn, a zsbongóban ültünk le a csővázás székekre. Ott vártuk meg a tanítás kezdetét jelző csengőszót öt perccel hamarabb. A városiak is akkor tódultak be.

Negyedikben, szeptemberben felállított bennünket Garai Lajos, a történelemtanárunk a IV. E-ben, mert én nem humán, hanem reál osztályba jártam. Kinek volt ötöse történelemből? Felállottunk vagy tízen. Na, te ülj le, te is, te is, te állva maradsz, te is, te is. Én is az állók között maradtam. Így gyűjtötte be a tanár úr a pályázóit az országos tanulmányi versenyre történelemből. Nem haragudtunk rá. Ma azt mondanák erre, hogy diktátor volt, erőszakos, önző, egoista. Nem. Mi boldogok voltunk, hogy méltónak tartott bennünket, ha kitűntetett a bizalmával. Legendás pályáztató volt Garai tanár úr. Szinte minden évben nyertek a tanítványai az országoson. Engem már elsőben, a legelső órán észrevett, amikor nagy halom felolvasni való könyvvel a hóna alatt jött, és bemutatkozott. – Na, mit jelent nektek a Garai név? Mondták is a többiek, Cillei-Garai liga. Én is jelentkeztem, és Garay János költőt említettem, aki *Az obsitost* írta Hány Jánosról. Ezt ő nagyon megjegyezte, és újságolta is a kollégáknak. Jól mutatkoztam be nála. 1960-ban ünnepeltük a felszabadulásunk 15. évfordulóját. Ez az alkalom 1959-ben áthathatta a pedagógiát is. Az országos történelmi pályázati kiírás szerint a felszabadásunk, a 15 éves fejlődésünk egy falu, város, üzem vagy intézmény életében és a század eleji magyarországi ifjúsági mozgalmak történetének megírása között választhatott a pályázó. – Van-e a környéketeken téesz? – kérdezte tőlem a tanár úr. – Van. Nagyszénáson a Lenin és a Dózsa. – Az jó. A Dózsát ismerem. Szoktam arra vinni osztályokat kirándulni. A kijelölt helyen szalonnát szoktunk sütni. A te feladatod a Dózsa téesz történetének a megírása lesz. Másnap már hozta is a pecsétes papírokat. Ez a tanítványunk nagyon fontos szakmunkán dolgozik, kérjük az állami- és párt-szervezeteket, a munkájában segítsék, adjanak neki oda mindent, amit kér, mondjanak el neki mindent, amire kérdez, amire kíváncsi. Kérdéseket is állított össze nekem, amiket menet közben majd tetszés szerint bővítettem, alakítottam. Voltam is a Dózsában vagy tízszer, biciklin, tőlünk négy kilométerre, a központban. Egyszer 1959 dermesztő telén már nagyon hideg volt, fagy, hó, de menni kellett, mert januárban le kellett adni a kész, legépeltetett dolgozatot, ami alapján elbírálták Budapesten a helyezéseket. Anyám otthon kalácsot akart sütni, menjek be tehát Nagyszénásra, vegyek hozzá egy üveg rumot, egyúttal hozzak egy nagy cipő kenyeret is a péktől. Gondoltam, egyúttal bemegyek a téesz irodájába is. Jó lenne kimutatás a munkaegység-elszámolásokról, képek a díjnyertes állatokról, mellékletnek. Mondom is, mi kéne. – Nézze, fiatalember, itt 56-ban

mindent kidobáltak az udvarra, és amikor vége lett, és beindult az élet, az egész anyagot villával felhánytuk a padlásra. Itt a kulcs, keresgéljen ott, nekünk nincs rendezett irattárunk. Hideg volt ott fenn, nagyon. Elgémberedtek az ujjaim a sok poros, pókhálós papír között matatni. Hát kicsit megbontottam az üveget, valami legalább melegítsen. Utána találtam is, képet is, kimutatást is.

Aztán a történelmi szakkörünk faliújságjára részleteket tett ki a tanárom az én készülő tudományos munkámból. Jött a szakfelügyelő. Mi újság? A tanárom rögtön mutatta neki, hirtelenjében, a részeredményeket. Lajos bácsi félelmetes pályáztató hírében állt. – Na, akkor én már nem is indítom téesztörténetből az én gyerekeket – mondta a felügyelő. Közelgett az év vége. És hát csodák csodája, értesítést kapott az iskolánk, hogy a tanítványukat behívták az országos megvédésre. Arra voltak ott kíváncsiak, egyedül csináltam-e a munkát. Akkor aztán a tanárom a falhoz állított. Hogy élünk mi otthon? Az anyám és nagyapám nevel, otthon dolgozok is a tanulás mellett. Szántok, vetek, aratok. A nyáron kiskaszával én vágtam le a búzát, az árpát. Anyám volt a marokszedő. Nagyapám nem bírta, nagyot emelt, kétoldali haskéregszakadása lett. Színt kellett vallani. Én az anyám nevéen vagyok. Apámat nem ismertem. Odamaradt a Donnál a háborúban. Garai Lajos bácsi sebtében levelet írt, amit kék borítékba téve ideadott, holnap adjam oda a bizottság elnökének, Szabolcs Ottónak. Útnak indított a levéllel, azt is megmondta, másnap honnan indul a buszom, Pesten hol áll meg, hol szálljak ki, hogy jutok el az egyetemre. Életemben én még csak akkor voltam először abban a hatalmas fővárosban. Na de este kíváncsi voltam. Anyám, nagyapám már lefeküdtek, én a petróleumlámpa fényéhez tartottam a borítékot, és megpróbáltam kisilabizálni, mi van benne leírva. Nagyjából az, hogy kik nevelnek, és miért ők, és hogy mélyszegénységben élünk, halmozottan hátrányos helyzetű vagyok. A drága Lajos bácsi még így is segített engem. Úgy is tettem, ahogy a tanárom megkért rá, és az a levél körbejárt a kerekasztalnál. Tőlem csak annyit kérdeztek, ha még lett volna hely, miről írtam volna még. Én, mondom, a téesz ifjúságáról, munkájáról és kulturális életéről. Köszönik, elég. Év végére, az érettségi idejére már meg is jött az eredmény. Tehát majd csak besétálhatok a szegedi egyetemre, csak felmutatom az oklevelem, mert azzal már fel is vettek. De az érettségim is érdekesen alakult. Szak Bálint lett az érettségi elnök Sarkadról. Matematika-szakfelügyelő, akit 1956 leverése után nem engedett be Keller József, az igazgatónk az iskolába. Ellenőrizni jött. De nem hozott igazolást, hogy ki ő, mi ő, ki fia-borja. Ráadásul én nem boldogultam a matematika-írásbelin az egyik példával, szinte alaposan belebonyolódtam a melékszámításokba; végül kétségbeesetten beírtam a dolgozatba, hogy hiba van a példában. És mit ad isten, tényleg benne volt a hiba! Gondolhatjátok, menyire méltányolta ezt a szakfelügyelő! (Itt egy matematikazseni van?!) Jeles lett minden írásbelim, a matematika, a magyar, az orosz is. A szóbelin pedig történelemből Dózsát húztam! Megint a Dózsa! De az elnök már meg a többiek is tudták, hogy történelemből országos díjas vagyok. Az elnök a vizsga után (kitűnőre érettségiztem) a folyósón karon fogott, és a jövőre biztatott. Én is árva

gyerek vagyok, mondotta, de minekünk annál inkább erősnek kell lennünk, avagy ahogy József Attila írja „hogy helyt álljunk az emberiségért / az örök talajon”! Az évzáró ünnepélyen bemondák, hogy történelemből III. díjat nyertem, és így én is öregbítettem az iskolám hírnevét. (Orosházán kultusza lett a pályázóknak, a zszibongó falán körben máig ott lógnak a fényképeik, aláírva, miért kapták az elismerést!) Osztálytársaim a vállukra véve, mint valami nagy sportsztárt, úgy vittek fel az emeletre, a tantermünkbe, ahol a kezünkbe vehettük a bizonyítványt és az elismerő okleveleket, már aki kapott.

Eljött az idő, menni kellett Szegedre, az egyetemre. Nagy nehezen megtaláltam az Ady téri épületet, sőt beültem a nagy előadóteremben a padba, már a tételcímet is felírtam, amikor meglepetésemre bejött az egyik ajtón az orosházi gimnázium magyartanára, Beck Zoltán. Engem ugyan nem ő, hanem a kebelbarátja, Tóth Lajos tanított, de ismert. Épp itt volt, meglátogatta Ilia Mihályt, és lehívott. Vedd elő az okleveled, neked nem kell dolgozatot írnod! Bemutattuk, aztán ő elvitt egy kis sétára Szegeden. Átmentünk Újszegedre is. A hídon mindig attól féltem, hogy leszakad alattunk. Képződtem, hiszen 1960-ban voltam én először hídon, 17 évesen.

Később, 1965-ben, Ilia Mihálynál pedig a szakdolgozatomat írtam. Miről írjak, miről írjak? Amikor felkerestem, ő azt mondta, ez nagyon egyszerű, te szereted az irodalmat és a történelmet is, írd hát a történelmi regényről. Írd Szabó Pál Dózsa-regényéről, *A nagy temetőről!* Megint a Dózsa, immár harmadjára! Nekem Dózsához szerencsém volt. Amikor meg kellett védeni, azt mondta kedvesen Mihály bátyám, a *Tiszatáj* későbbi legendás szerkesztője, aki egyébként 1995-ben Széchenyi-díjat kapott, hogy menjünk el a Tisza-partra. Úgy is lett. Ott egy kertvendéglőben szépen megvendégelt, halászlét ettünk túrós csuszával, rá jó hideg sört ittunk. És jókat beszélgettünk, és megváltottuk a világot. Így védtem meg Ilia Mihálynál jelesre a szakdolgozatomat. Úgy vélte, már rászolgáltam erre a baráti együttlétre.

Szabó Pált többször meglátogattam. 1965 nyarán, egyetemistaként Németországban dolgoztam, Rostock környékén olajkikötőt építettünk az erdőben. Nagy tartályokat takartunk be homokkal, mi, magyarok a kubikosmunkát végeztük. Jól fizettek. Hazafelé jöve ajándékot vettem Pali bácsinak, egy tollat. Amikor átadtam neki, szabódott, de hát pénzt kapsz érte. Nem, mondom, ez erre van szánva. Képzelhettek, mekkora nagy öröm ért, amikor a tévében egyszer riportfilmet látok róla: úgy emlékszem, Czine Mihály nagyon szépen beszélt róla, és utána, akkor Pali bácsi ezzel a tollal, az én ajándékommal (!) írt valamit egy lapra. Tehát megbecsült.

Pedig Szabó Pállal először büntetésből találkoztam. Orosházán, mint már említettem, Tóth Lajos tanította nekünk a magyart. Negyedikben, érettségi előtt nem sokkal látogatót kaptunk, és a tanárom engem szólított fel, hogy mondjam el Ady Endre versét, *A Tűz csiholóját*. Nagyon bízott bennem, én pedig belesültem a versbe. Ezért a szégyenért aztán két hét alatt el kellett olvasnom Szabó Pál két művét, az *Isten malmait* (1949) és az *Új földet* (1953)! Ezek tartalmát,

cselekményét az olvasónaplóban kellett rögzítenem, később az osztályban szóban is beszámoltattott. Elolvastam őket. Tetszett, ahogy az író korhűen dokumentálja az eseményeket. Nem bántam meg, hogy elolvastam őket, mert hamarosan szerencsém lett ezekkel a regényekkel. Ugyanis az érettségi tételünk 1960-ban a *Szabadságunk születése* lett. Mivel én, mint történelemből pályázó, sejtettem, hogy a magyar írásbeli is valamiképpen szintén kapcsolatban lesz a felszabadulásunk tizenötödik évfordulójával, ezért aztán aznap én úgy utaztam be Orosházára, hogy előtte otthon kidolgoztam, leírtam a tételt. Fejben tehát már megvolt a mondandóm. Gondoltam benne Ady Endrére, de főleg József Attilára, Radnóti Miklóstra és még Szabó Pál *Isten malmai* című regényére is. Minden tökéletesen bevált. Nem hiszem, hogy akkor az országban bárki is írt volna Szabó Pál eme regényéről! Én írtam a legszebb magyar dolgozatot az osztályban. Nagyon büszke volt rám az érettségim Garai Lajos, de Tóth Lajos is.

Szóval, összegezve, nekem nagyon jó nevelőim voltak mindig, és én nem szöktem volna el a gimnáziumba, ha nincs Nelli néni, nem kerültem volna az egyetemre, ha nincs Lajos bácsi, és nem ismerkedtem volna meg személyesen is Szabó Pállal, a *Talpalatnyi föld* és az *Ahogy lehet* történelmi regénynek – ahol már a nép, vagyis „a víz az úr” – nagy írójával, akit majd elhívok Karcagra is, író-olvasó találkozóra, és Pali bácsi el is jött a feleségével, Etuska néniével együtt, ajándékba nagykunsági kunhímzésű asztalterítőt és egy Kántor Sándor-féle Miska-kancsót adtunk: Etuska néninek, illetve Pali bácsinak, később ezeket egy Szabó Pál-vándorkiállításon láttam újra, és a viszontlátás öröme büszkeség töltött el – és ez mind nincs, ha nincs Ilia Mihály! És Szabó Páltól is sokat tanultam. Sok, pontosan tizenkilenc levelét őrizem úgy, mint a talált kincset. Hiszen ő is nevelt engem. Azt írta például az iskolánk emlékkönyvébe 1966. május 22-én, tudom könyv nélkül: „Jó lélekkel ezt a pár sort az iskolának: emberré lenni, nevelni a népet, mint ahogy annak nevelte Karczag népét a tegnapi nevelés, tanerő s történelem! Felelősség a máért, de még inkább a holnapért!”

Nekem világeletemben jó nevelőim voltak. Szóval szerintem nem ártana, ha többet tudnának egymásról a diákok és a tanárok. Hiszen ők munkatársak! Mindegyikre hárul a fényből és az árnyékból is. Bocsássátok meg nekem, lehet, hogy túl hosszú voltam, de ezt fogadjátok, fogjátok fel úgy, hogy lehet, éppen ez a legutolsó: a búcsúbeszédem volt. Ki tudja? (Egyöntetű volt előttem az őszinte, önkéntelen-ösztönösen kifakadó felkiáltás: Neem!)

Az 1972-ben végzett osztályom 50 éves találkozásán, immár 80 évesen, az én „szent beszédem” után, már búcsúzóban, odajött hozzám Sántha Marika, és megköszönte, hogy én nagyon megerősítettem őt abbéli hitében, mi szerint ő óvónő, és ő is igyekszik sokat megtudni a reá bízottakról, és önmagáról is szívesen beszél nekik.